

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
КЫРГЫЗСКО-РОССИЙСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени первого Президента Российской Федерации Б.Н. Ельцина

ГУМАНИТАРНЫЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра кыргызского языка

КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

**Сборник текстов и заданий для студентов
юридических специальностей**

Учебно-методическое пособие

Бишкек 2022

УДК 811.512.154(076.6)

К 98

Рецензенты:

Б.А. Жайлообаев, канд. филол. наук, профессор
Кыргызского национального университета им. Ж. Баласагына,
А.Б. Максумова, канд. пед. наук, и.о. доцента
кафедры кыргызского языка КРСУ им. Б.Н. Ельцина

Составители:

К.А. Биялиев, Г.Э. Аманалиева, Ч.Ж. Карамендеева,
К.К. Шаршеева, Н.Б. Дуйшекеева

Рекомендовано к изданию Ученым советом
гуманитарного факультета КРСУ им. Б.Н. Ельцина

К 98 КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК. Сборник текстов и заданий для студ.
юр. спец.: учебно-методическое пособие / сост.: К.А. Бия-
лиев, Г.Э. Аманалиева, Ч.Ж. Карамендеева, К.К. Шаршеева,
Н.Б. Дуйшекеева. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2022. – 73 с.

Данное учебно-методическое пособие разработано для усвое-
ния кыргызского языка на основе текстов по юриспруденции,
а также юридических кодексов в вузе, где языком обучения явля-
ется русский язык. В соответствии с государственным стандартом
высшего профессионального образования Кыргызской Республики
для специальностей «Юриспруденция» и «Судебная экспертиза»,
студенты должны уметь читать, понимать, переводить и переска-
зывать тексты по специальности, уметь вести беседу по содержа-
нию прочитанного текста и обладать навыками профессионально-
го общения на втором или иностранном языке. Учебное пособие
позволяет формировать и развивать навыки чтения и письма, гово-
рения и аудирования, перевода и пересказа кыргызского текста по
специальности.

Пособие предназначено для студентов 2 курса, обучающихся
по специальностям «Юриспруденция» и «Судебная экспертиза».

ПРЕДИСЛОВИЕ

Сборник текстов рассчитан на русскоязычных студентов (уровень владения языком А1, А2) и студентов кыргызов-носителей языка, обучавшихся в школах с русским языком обучения (уровень владения кыргызским языком – А2, В1). По этой причине представленные тексты по юриспруденции имеют разную языковую сложность и объем. В начале сборника размещен материал с параллельными текстами на кыргызском и русском языках. Такая структура позволяет русскоязычным студентам проследить синтаксические особенности двух языков.

Главная особенность русскоязычного текста в синтаксическом плане – это разноместное, нефиксированное расположение главных и второстепенных членов предложения, в то время как в кыргызском предложении четко прослеживается место подлежащего впереди сказуемого и расположение второстепенных членов предложения – определения, различных видов обстоятельств и дополнения до или после подлежащего, но перед сказуемым. Анализ и усвоение структуры кыргызского предложения позволяет преодолеть языковую интерференцию родного – русского языка (т. е. стремления русскоязычных студентов структурно выстраивать кыргызское предложение по подобию русского предложения).

Задания делятся на лексические и грамматические. Они рассчитаны на усвоение профессиональной юридической лексики, основных видов словосочетаний, из которых строятся повествовательные и вопросительные типы предложений. В совокупности такая работа способствует формированию основ научного стиля. В целом, данное пособие служит дополнительным источником для аудиторной и самостоятельной работы студентов в целях овладения языком специальности и приобретения навыков профессионального общения.

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Юриспруденция (лат. <i>jūris prūdentia</i> «укук таануу»; <i>jūris</i> «укук» + <i>prūdentia</i> «алдын ала билүү, билим») – мамлекеттин жана укуктун касиеттерин изилдеген илим; укуктук билимдердин жыйындысы; укукчулардын практикалык ишмердүүлүгү жана аларды даярдоо системасы. Демек, юриспруденция – бул бир нече, бири-бири менен байланышкан түшүнүк: 1. Бул мамлекет жана укук жөнүндөгү илим, ал укуктук жөнгө салуунун натыйжаларын изилдейт, коомду жөнгө салуунун механизмин жана ыкмаларына оң өзгөрүүлөрдү киргизүү мүмкүнчүлүгү жөнүндөгү укуктук идеяларды алып чыгат. 2. Мамлекет, башкаруу жана укук жөнүндөгү билимдердин жыйындысы. Анын бар болушу укуктук ишмердүүлүк менен кесиптик түрдө алектенүүгө негиз түзөт. 3. Укуктук билимдердин практикалык колдонулушу, укукчулардын ишмердүүлүгү. Укуктук илимдер, юридикалык илимдер – укукту, укуктук системаны социалдык ченемдер системасы катары, укук жаратуу жана укукту колдонуу ишмердүүлүгү катары изилдеген коомдук илимдер.	Юриспруденция (лат. <i>jūris prūdentia</i> «правоведение»; от <i>jūs</i> род. п. <i>jūris</i> «право» + <i>prūdentia</i> «предвидение, знание») – наука, изучающая свойства государства и права; совокупность правовых знаний; практическая деятельность юристов и система их подготовки. Таким образом, юриспруденция – это несколько взаимосвязанных между собой понятий: 1. Наука о государстве и праве, изучающая результаты правового регулирования и выдвигающая правовые идеи о возможности внесения прогрессивных изменений в механизм, и способы регулирования общества. 2. Совокупность знаний о государстве, управлении, праве, наличие которых даёт основание для профессионального занятия юридической деятельностью. 3. Практическое применение юридических знаний, деятельность юристов. Правовые науки, юридические науки – общественные науки, изучающие право, правовую систему как систему социальных норм, правотворческую и правоприменительную деятельность.
---	--

Тармактары	Отрасли
• Теориялык жана философиялык укуктук илимдер – юриспруденция, мамлекеттин жана укуктун тарыхы (укуктун тарыхы), мамлекеттин жана укуктун теориясы, укуктук окуулардын тарыхы • Укуктун тармактары боюнча укуктук (юридикалык) илимдер: жарандык укук илими, кылмыш-жаза укугу илими ж. б. • Колдонмо укуктук илимдер – криминалистика, криминология, соттук медицина, соттук психиатрия, укуктук психология ж. б.	• Теоретические и философские правовые науки – юриспруденция, история государства и права (история права), теория государства и права, история правовых учений • Правовые (юридические) науки по отраслям права: наука гражданского права, наука уголовного права и др. • Прикладные правовые науки – криминалистика, криминология, судебная медицина, судебная психиатрия, юридическая психология и др.

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Наука; государство; право; совокупность юридических знаний; юрист (правовед); практическая деятельность; наука о государстве и праве; правовое регулирование; механизм регулирования; совокупность знаний; правовая деятельность; социальные нормы; правотворческая деятельность; правоприменительная деятельность; история государства и права; теория государства и права; гражданское право; уголовное право; судебная медицина; судебная психиатрия.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

РИМ УКУГУ

Рим укугу – бул байыркы Римде жана Византия империясында биздин заманга чейинки VIII – биздин замандын VI кылымдарында колдонулган укуктук система, ошону менен бирге аны изилдөө менен алектенген укуктук илимдин тармагы. Рим укугу башка өлкөлөр жана биринчи кезекте роман-герман өлкөлөрү үчүн үлгү болуп, баштапкы укуктук система катары кызмат өтөгөн. Римдин бизге жеткен алгачкы кагаз бетине түшүрүлгөн укук булактары – бул рим падышаларынын мыйзамдары. Эң эле маанилүүлөрүнүн бири – бул он эки таблица мыйзамдарынын жыйындысы (лат. <i>Leges duodecim tabularum</i>). Ал б. з. ч. V кылымга таандык. Ага Солон Мыйзамдарынын көптөгөн жоболору кирген. Рим укугунун негизги принциби төмөнкүдөй: мамлекет – бул жарандардын өз ара орнотулган сүйлөшүүлөрүнүн натыйжасы. Анын максаты – жалпы консенсус менен кабыл алынган эрежелерге ылайык бардык укуктук маселелерди чечүү. Рим укугунун бул принциби Республика сыяктуу бийлик формасынын негизин түзөт. Республика – бул азыркы учурда эң эле кеңири таралган бийлик формасы.	Римское право – правовая система, существовавшая в Древнем Риме и в Византийской империи с VIII века до н. э. по VI век н. э., а также отрасль правовой науки, занимающаяся её изучением. Римское право явилось образцом или прообразом правовых систем многих других государств и, в первую очередь, романо-германских. Первые дошедшие до нас источники писаного права Рима – законы римских царей. Один из наиболее значимых – Свод законов двенадцати таблиц (лат. <i>Leges duodecim tabularum</i>), который относится к середине V века до н. э. В него вошли многие положения Законов Солона. Основным принципом Римского права является утверждение, что государство есть результат установленной договорённости между гражданами государства. Его цель – решение всех правовых вопросов согласно заранее принятым общим консенсусом правилам. Этот принцип Римского права лёг в основу такой формы власти как Республика. Она является на сегодняшний день самой распространённой формой власти
---	--

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Правовая система; отрасль правовой науки; образец; законы римских царей; свод законов 12 таблиц; положения законов Солона; основной принцип; результат; решение правовых проблем; форма власти.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КЫЛМЫШ-ЖАЗА КОДЕКСИНИН МАКСАТТАРЫ ЖАНА МИЛДЕТТЕРИ¹

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин максаттары жана милдеттери 1-статья. КР кылмыш-жаза мыйзамдары. (1) КР кылмыш-жаза мыйзамдары КР Конституциясына жана КР Жогорку Кеңеши тарабынан ратификацияланган эл аралык келишимдерде жана башка актыларда камтылган ченемдерге негизделген ушул Кодекстен турат. 2-статья. КР Кылмыш-жаза кодексинин максаттары жана милдеттери. (1) КР Кылмыш-жаза кодексинин максаттары: кылмыштардын алдын алуу, граждандардын инсандыгын, укуктарын жана эркиндиктерин, юридикалык жактарды, менчикти, жаратылыш чөйрөсүн, коомдук тартипти жана коопсуздукту, КР конституциялык түзүлүшүн, адамдардын тынчтыгын жана коопсуздугун кылмыштуу кол салуулардан коргоо болуп саналат. (2) КР Кылмыш-жаза кодексинин милдеттери кылмыш-жаза жоопкерчилигинин принциптерин, кылмыш-жаза жоопкерчилигинин негиздерин, кылмыштын	Цели и задачи Уголовного кодекса Кыргызской Республики Статья 1. Уголовное законодательство Кыргызской Республики. (1) Уголовное законодательство Кыргызской Республики состоит из настоящего Кодекса, основанного на Конституции Кыргызской Республики, и нормах, содержащихся в международных договорах и иных актах, ратифицированных Жогорку Кеңешем Кыргызской Республики. Статья 2. Цели и задачи Уголовного кодекса Кыргызской Республики. (1) Целями Уголовного кодекса Кыргызской Республики являются: предупреждение преступлений, охрана личности, прав и свобод граждан, юридических лиц, собственности, природной среды, общественного порядка и безопасности, конституционного строя Кыргызской Республики, мира и безопасности человечества от преступных посягательств. (2) Задачами Уголовного кодекса Кыргызской Республики являются определение принципов уголовной ответственности,
--	--

¹ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген).

жалпы түшүнүгүнүн белгилерин, коомдук коркунучтуу жосундардын чөйрөсүн, кылмыш жасаган адамдарга карата колдонулуучу жазалардын түрлөрүн аныктоо болуп саналат.	основания уголовной ответственности, признаков общего понятия преступления, круга общественно опасных деяний, видов наказания, применяемых к лицам, совершившим преступления.
---	---

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Процессуальное действие; процессуальное решение; акты применения уголовно-процессуального права; приговор; постановление; заключение; представление; санкция; решение следователя; единоличное решение судьи; частное определение; нарушение закона; должностное лицо; соответствующая мера; причины и условия, способствовавшие совершению преступления; акт реагирования прокурора.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КЫЛМЫШ-ЖАЗА КОДЕКСИНИН ПРИНЦИПТЕРИ²

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин принциптери	Принципы Уголовного кодекса Кыргызской Республики
3-статья. КР Кылмыш-жаза кодексинин принциптери. (1) Кылмыш-жаза кодекси мыйзамдуулуктун, жеке жазалык жоопкерчиликтин, адилеттүүлүктүн, демократиялуулуктун, гумандуулуктун, ошондой эле граждандардын мыйзам алдында бирдейлигинин жана жасаган кылмышы үчүн жоопкерчилик тартары шексиз экендигинин принциптерине негизделет. (2) Соттун мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмү менен күнөөлүү деп аныкталмайынча, эч ким кылмыш жасоодо күнөөлүү деп табылышы мүмкүн эмес. (3) Бир эле кылмыш үчүн эч ким эки жолу кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартылышы мүмкүн эмес. 4-статья. Кылмыш-жаза жоопкерчилигинин негизи. Кылмыш-жаза мыйзамында каралган кылмыш курамынын белгилерин камтыган коомдук коркунучтуу жосун жасоо кылмыш-жаза жоопкерчилигинин негизи болуп саналат.	Статья 3. Принципы Уголовного кодекса Кыргызской Республики. (1) Уголовный кодекс основывается на принципах законности, личной виновной ответственности, справедливости, демократизма, гуманизма, также равенства граждан перед законом и неотвратимости ответственности за совершенное преступление. (2) Никто не может быть признан виновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда. (3) Никто не может дважды нести уголовную ответственность за одно и то же преступление. Статья 4. Основание уголовной ответственности. Основанием уголовной ответственности является совершение общественно опасного деяния, содержащего признаки состава преступления, предусмотренного уголовным законом.

² Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген).

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Законность; личная виновная ответственность; справедливость; демократизм; гуманизм; равенство граждан перед законом; неотвратимость ответственности; совершенное преступление; законная сила; приговор суда; привлечение к уголовной ответственности; основание уголовной ответственности; общественно опасное деяние; состав преступления.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

ЖАЗЫК-ПРОЦЕССТИК КОДЕКСТЕ КАМТЫЛГАН НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨРДҮН АНЫКТАМАСЫ (I)³

5-статья. Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (I) Негизги түшүнүктөр: Сот – ушул Кодексте каралган учурларда, жазык ишин бардык сот инстанцияларында караган, ошондой эле тергөө аракеттеринин жана прокурордун, тергөөчүнүн, алгачкы текшерүү органынын чечимдеринин мыйзамдуулугуна соттук контролдукту жүзөгө ашыруучу сот акыйкаттыгы органы. Биринчи инстанциядагы сот – сот заседаниесинде иштин жагдайларын түздөн-түз белгилөөгө жана ал боюнча соттук чечимди (өкүмдү, токтомду) чыгарууга ыйгарым укуктуу сот. Апелляциялык инстанциядагы сот – мыйзамдуу күчүнө кире элек соттук чечимдерге даттануулар жана сунуштар боюнча ишти кароочу, үч судьянын курамында аракеттенген областтык Бишкек шаардык соттору, Кыргыз Республикасынын Аскердик соту. Кассациялык инстанциядагы сот – үч судьянын курамында иштеген, мурда апелляциялык тартипте даттанылбаган, соттук чечимдин мыйзамдуу күчүнө киришине даттануулар жана	Статья 5. Определение основных понятий, содержащихся в Уголовно-процессуальном Кодексе (I) Основные понятия: Суд – орган правосудия, рассматривающий уголовное дело во всех судебных инстанциях, а также осуществляющий судебный контроль за законностью следственных действий и решений прокурора, следователя, органа дознания в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом. Суд первой инстанции – суд, уполномоченный на непосредственное установление в судебном заседании обстоятельств дела и постановление по нему судебного решения (приговор, постановление). Суд апелляционной инстанции – областные, Бишкекский городской суды, Военный суд Кыргызской Республики, действующие в составе трех судей, рассматривающие дела по жалобам и представлениям на не вступившие в законную силу судебные решения. Суд кассационной инстанции – областные суды, Бишкекский
---	--

³ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген).

сунуштар боюнча иштерди караган областтык соттор, Бишкек шаардык соту, Кыргыз Республикасынын Аскердик соту.	городской суд, Военный суд Кыргызской Республики, действующие в составе трех судей, рассматривающие дела по жалобам и представлениям на вступившие в законную силу судебные решения, ранее не обжалованные в апелляционном порядке.
--	---

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Суд; орган правосудия; уголовное дело; следственные действия; решение прокурора; орган дознания; обстоятельства дела; судебное решение; приговор; постановление; городской суд; военный суд; жалоба; представление; не вступившие в законную силу судебные решения.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

ЖАЗЫК-ПРОЦЕССТИК КОДЕКСТЕ КАМТЫЛГАН НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨРДҮН АНЫКТАМАСЫ (II)⁴

5-статья. Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (II). Судья – ар кандай соттун судьясы, соттун төрагасы, орун басары. Төрагалык кылуучу – сотто ишти коллегиялдуу же жеке кароодо төрагалык кылган судья. Тараптар – сотто укуктардын бирдейлигинин негизинде айыптоонун жана актоонун милдеттерин аткарган органдар жана жактар. Процесстин катышуучулары – тергөөчү, прокурор (мамлекеттик айыптоочу), ошондой эле жабырлануучу (жеке айыптоочу), жактоочу, шектүү, айыпкер, жарандык доогер, жарандык жоопкер жана алардын өкүлдөрү ошондой эле процесске катышууга тартылган башка адамдар. Прокурор – Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору, областтардын, Бишкек шаарынын прокурорлору, райондук (шаардык), аскер прокурорлору жана райондук (шаардык) прокурорлорго теңештирилген прокурорлор, алардын орун басарлары жана жардамчылары,	Статья 5. Определение основных понятий, содержащихся в Уголовно-процессуальном Кодексе (II). Судья – судья любого суда, председатель, заместитель председателя суда. Председательствующий – судья, председательствующий при рассмотрении дела в суде коллегиально или единолично. Стороны – органы и лица, выполняющие в суде на началах равенства прав функции обвинения и защиты. Участники процесса – следователь, прокурор (государственный обвинитель), а также потерпевший (частный обвинитель), защитник, подозреваемый, обвиняемый, гражданский истец, гражданский ответчик и их представители, а также иные лица, привлеченные к участию в процессе. Прокурор – Генеральный прокурор Кыргызской Республики, прокуроры областей, города Бишкек, районные (городские), военные прокуроры и прокуроры, приравненные к районным (городским) прокурорам, их
--	--

⁴ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген).

прокуратуралардын башкармаларынын жана бөлүмдөрүнүн прокурорлору Тергөөчү – жазык ишин тергөөнү жүргүзүүгө ыйгарым укуктуу прокуратура, ички иштер, улуттук коопсуздук органдарынын, салык полициясынын, бажы органдарынын, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин жазык-аткаруу тутумунун кызмат адамдары.	заместители и помощники, прокуроры управлений и отделов прокуратур. Следователь – должностное лицо органов прокуратуры, внутренних дел, национальной безопасности, налоговой полиции, таможенных органов, уголовно- исполнительной системы Ми- нистерства юстиции Кыргызской Республики, уполномоченное проводить следствие по уголовному делу.
---	---

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Судья; председатель суда; заместитель председателя суда; председательствующий; коллегиальное рассмотрение дела; единоличное рассмотрение дела; стороны; обвинение; защита; равенство прав; участники процесса; следователь; прокурор (государственный обвинитель); потерпевший (частный обвинитель); защитник; подозреваемый; обвиняемый; гражданский истец; гражданский ответчик; представитель; привлеченные к участию в процессе; помощник прокурора.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

ЖАЗЫК-ПРОЦЕССТИК КОДЕКСТЕ КАМТЫЛГАН НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨРДҮН АНЫКТАМАСЫ (III)⁵

5-статья. Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (III). Тергөө – иштин жагдайларынын үргүлжүсүн аныктоо, белгилөө жана бекемдөө жана кылмыш жасаган адамдарды жазык жоопкерчилигине тартуу боюнча ушул Кодексте белгиленген ыйгарым укуктардын чектеринде ыйгарым укук берилген органдардын сотко чейинки ишинин процесстик таризи. Актоо – кылмыш жасоодо шектүү болгон адамдардын укуктарын жана таламдарын камсыз кылуу, айыптоону четке кагуу же жеңилдетүү, ошондой эле укукка жат түрдө жазык куугунтугуна дуушар болгон адамдарды реабилитациялоо максатында жактоочу тарап жүзөгө ашырган процесстик иш. Күбө-калыс – иштин жыйынтыгына кызыкчылыгы жок, тергөө аракетин жүргүзүү фактысын, анын жүрүшүн жана натыйжаларын ырастоо үчүн ишке тартылган эрезеге жеткен адам. Арыз берүүчү – жазыктык сот ишин жүргүзүүнүн тартибинде өзүнүн (башка бирөөнүн) чыныгы	Статья 5. Определение основных понятий, содержащихся в Уголовно-процессуальном Кодексе (III). Следствие – процессуальная форма досудебной деятельности уполномоченных органов в пределах установленных настоящим Кодексом полномочий по выявлению, установлению и закреплению совокупности обстоятельств дела и привлечению лиц, совершивших преступление, к уголовной ответственности. Защита – процессуальная деятельность, осуществляемая стороной защиты в целях обеспечения прав и интересов лиц, которые подозреваются в совершении преступления, опровержения или смягчения обвинения, а также реабилитации лиц, неправомерно подвергшихся уголовному преследованию. Понятой – совершеннолетнее лицо, не заинтересованное в исходе дела, привлеченное для удостоверения факта производства следственного действия, его хода и результатов. Заявитель – лицо, обратившееся к органам следствия
--	--

⁵ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген).

же болжолдуу укуктарын коргоо үчүн тергөө органдарына кайрылган адам.	за защитой в порядке уголовного судопроизводства своего (чужого) действительного или предполагаемого права.
---	---

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Следствие; процессуальная форма; совокупность обстоятельств дела; лица, совершившие преступления; защита; обеспечение прав и интересов лиц; реабилитация лиц; уголовное преследование; понятый; производство следственного действия; совершеннолетнее лицо; заявитель; органы следствия; действительное или предполагаемое право.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

ЖАЗЫК-ПРОЦЕССТИК КОДЕКСТЕ КАМТЫЛГАН НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨРДҮН АНЫКТАМАСЫ (IV)⁶

5-статья. Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (IV). Өкүлдөр – мыйзамдын же макулдашуунун күчүнө ылайык жабырлануучунун, жарандык доогердин, жарандык жоопкердин мыйзамдуу таламдарын билдирүүгө ыйгарым укуктуу адамдар. Жакын туугандар – ата-энеси, күйөөсү (аялы), балдары, асырап алуучулар, асыранды балдар, бир атадан жана бир энеден тараган жана атасы же энеси бөлөк болгон ага-ини жана эже-синди, чоң ата, чоң эне, таята, таене, неберелер. Жазык иши – жасалган бир же бир нече (негизинен жасалган) кылмыштар жаатында тергөө органы же сот тарабынан жүргүзүлүүчү өзүнчө бөлүнгөн жазык иши. Иш боюнча сот ишин алып баруу – айкын жазык иши боюнча, аны козгоонун, тергөөнүн, соттук териштирүүнүн жана соттун өкүмүн (токтомун) аткаруунун жүрүшүндө жүзөгө ашырылуучу процесстик аракеттердин жана чечимдердин үргүлжүсү. Иштин материалдары – иштин курамдык бөлүгү болуп эсептелген же ага тиркеме катарында берилген документтер жана буюмзаттар; иш	Статья 5. Определение основных понятий, содержащихся в Уголовно-процессуальном Кодексе (IV). Представители – лица, уполномоченные представлять законные интересы потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика в силу закона или соглашения. Близкие родственники – родители, супруг (супруга), дети, усыновители, усыновленные, полнородные и неполнородные братья и сестры, дед, бабка, внуки. Уголовное дело – обособленное производство, ведущееся органом следствия и судом по поводу одного или нескольких совершенных (предположительно совершенных) преступлений. Производство по делу – совокупность процессуальных действий и решений, осуществляемых по конкретному уголовному делу в ходе его возбуждения, расследования, судебного разбирательства и исполнения приговора (постановления) суда. Материалы дела – документы и
--	---

⁶ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген).

боюнча жагдайларды белгилөө үчүн мааниге ээ болушу мүмкүн болгон билдирүүлөр, ошондой эле документтер жана буюмзаттар.	предметы, являющиеся составной частью дела или представленные для приобщения к нему; сообщения, а также документы и предметы, которые могут иметь значение для установления обстоятельств по делу.
---	--

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Представитель; законные интересы; близкие родственники; родители; супруг (супруга); дети; усыновители; усыновленные; полнородные и неполнородные братья и сестры; дед; бабушка; внуки; производство по делу; возбуждение уголовного дела; расследование уголовного дела; судебное разбирательство; исполнение приговора; постановление суда; материалы дела; предметы; сообщение.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

ЖАЗЫК-ПРОЦЕССТИК КОДЕКСТЕ КАМТЫЛГАН НЕГИЗГИ ТҮШҮНҮКТӨРДҮН АНЫКТАМАСЫ (V)⁷

5-статья. Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (V). Протокол – жазык процессин жүргүзгөн орган тарабынан жасалган процесстик аракет жазыла турган процесстик документ. Процесстик чечимдер – өз кызмат укуктарынын чектеринде жазык процессин жүргүзгөн органдар чыгарган жана ушул Кодексте аныкталган таризде түзүлгөн Жазык-процесстик укукту колдонуунун актылары – өкүмдөр, токтомдор, корутундулар, сунуштар, санкциялар. Токтом – Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун сот иши боюнча кабыл алынган өкүмүнөн, чечиминен башка, тергөөчүнүн, прокурордун чечими, судьянын жеке чечими. Жай аныктама – сот тарабынан чыгарылган белгиленген мыйзам бузууларга, кылмыштарды жасоого көмөк көрсөткөн себептерге жана шарттарга карата мамлекеттик органдардын, кызмат адамдарынын көңүлү бурулган жана тиешелүү чараларды көрүү талап кылынган чечим. Көрсөтмө – ушул Кодексте	Статья 5. Определение основных понятий, содержащихся в Уголовно-процессуальном Кодексе (V). Протокол – процессуальный документ, в котором фиксируется процессуальное действие, совершенное органом, ведущим уголовный процесс. Процессуальные решения – акты применения уголовно-процессуального права, выносимые органами, ведущими уголовный процесс, в пределах их компетенции, и выраженные в определенной настоящим Кодексом форме приговоры, постановления, заключения, представления, санкции. Постановление – решение следователя, прокурора, единоличное решение судьи, кроме приговора, принятое при производстве по делу, решение Верховного суда Кыргызской Республики. Частное определение – решение, выносимое судом, которым обращается внимание государственных органов, организаций, должностных лиц на установленные нарушения закона,
--	--

⁷ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген).

белгиленген тартипте чыгарылган соттун чечимине прокурордук мамиле билдирүү актысы.	причины и условия, способствовавшие совершению преступлений, и требующие принятия соответствующих мер. Представление – акт реагирования прокурора на судебное решение, вносимый в порядке, установленном настоящим Кодексом.
---	--

ЗАДАНИЯ

1. Выпишите перевод следующих слов и словосочетаний в личный словарь и заучите их:

Процессуальное действие; процессуальное решение; приговор; постановление; заключение; представление; санкция; частное определение; решение, выносимое судом; установленные нарушения закона; причины; условия; представление; акт реагирования прокурора.

2. Перескажите текст на кыргызском языке, опираясь на правую колонку текста (русскую часть текста), прикрыв листом бумаги кыргызскую часть (левую часть текста).

ЮРИДИКАЛЫК КЕСИП ЖӨНҮНДӨ ТҮШҮНҮК



Юрист – бул юридикалык билими бар, алган билимдерин жана ыкмаларын практика жүзүндө туура ашыра турган жогорку билимдүү адам. **Юрист инсандын кызыкчылыгын коргойт.** Юристтер мыйзам чыгаруунун өнүгүшүнө чоң салым кошушат. Юристин кесиби терең адамгерчиликтүү жана гумандуу болуп саналат. Бул

кесип юристтен чечкиндүүлүктү, адилеттүүлүктү жана боорукерликти талап кылат. Юристтик кесиптин эң негизгиси – бул мамлекеттик мүнөздө болушунда. Ал мамлекеттик тартиптеги маселелер менен тыгыз байланышта болот. Юрист түздөн-түз элдердин өз ара мамилеси, алардын рухий дүйнөсү, көңүлүнүн тынчтыгы менен карым-катнашта болот. Соттук жана башкаруучулук психологияны терең билүүгө тийиш. Кылымшты ачат жана тергөө жүргүзөт. Административдик укук бузуучулар менен иш алып барат.

Юристин негизги өздүк сапаттарына жогорку граждандуулук, интеллектуалдуулук, адептүүлүк, принципалдуулук, кесиптик этика мүнөздүү. Юристин профессионалдуу сапаттарына терең билимдүүлүк, саясатты түшүнүү, мыйзам чыгаруучу маселелерди билүү кирет.

Словарь

адамгерчилик – человечность;
адилеттүүлүк – справедливость;
билим – знание;
боорукерлик – отзывчивость;

инсан – личность;
кызыкчылык – интерес;
кылмыш – преступление;
мыйзам – закон;
саясат – политика;
тартип – порядок;
тергөө – следствие;
ыкма – метод;
чечкиндүүлүк – решительность.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания на кыргызский язык: *юридическое знание; защищает интересы; государственный порядок; судебная психология; ведет следствие; раскрывает преступление; правонарушитель; понимает политику.*
3. Подберите антонимы к следующим словам:

<i>ачат</i> –	<i>чоң</i> –
<i>жогору</i> –	<i>туура</i> –
4. Составьте предложения со следующими словами: *коргоо мыйзам, ыкма, кылмыш, саясат, билимдүүлүк.*
5. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
6. Проведите морфологический разбор выделенного предложения.
7. Составьте восемь вопросов к тексту.

УКУК



Укук-мамлекет тарабынан корголуучу жана жалпыга милдеттүү социалдык нормалар системасы. Укуктун таптар пайда болгонго чейинки коомдогу жүрүм-турум эрежелеринен, ошондой эле башка нормативдүү системалардан негизги айырмасы – анын мамлекет менен ажырагыс байланыштуулугунда.

Мамлекеттик бийликти ээлеп турган социалдык күчтөр укуктун жардамы менен адамдардын жана алардын коллективдеринин жүрүм-турумун жөнгө салат, коомдук мамилелердин белгилүү бир чөйрөсүн милдеттүү мамилелер катары бекемдейт. Укук мамлекеттик башкаруунун негизги куралы, мамлекеттик саясатты ишке ашыруунун формасы катары пайда болот. Ошону менен бирге ал инсандын коомдогу жана мамлекеттеги абалынын маанилүү көрсөткүчү. **Адамдын жана жараандын укуктары, эркиндиктери жана милдеттери инсандын укуктук статусун түзөт.**

Укук коомдук турмуштун баардык чөйрөлөрүн кучагына алат. Менчик мамилелерин бекемдейт. Эмгекти, анын продуктуларын, коом мүчөлөрүнүн ортосунда бөлүштүрүүнүн ченемин, формасын жөнгө салат (жарандык укук, эмгек укугу), мамлекеттик механизмди уюштурууну жана анын иш-аракетин жөнгө салат (мамлекеттик укук, конституциялык укук, административдик укук), өкүм сүрүп жаткан коомдук мамилелерге зыян келтирүүгө каршы күрөшүүнүн чараларын жана талаш-тартышты чечүүнүн жол-жобосун белгилейт (кылмыш-процессуалдык укук), адамдар ортосундагы мамилелердин көптөгөн формаларына таасир тийгизет (үй-бүлө укугу). Эл аралык укук мамлекеттердин макулдашуулары аркылуу түзүлүп, алардын ортосундагы мамилелерди жөнгө салат.

Словарь

бийлик – власть;
жараан – гражданин;
жүрүм-турум – поведение;
зыян – вред;
коом – общество;
милдетүү – обязательный;
таптар – классы;
талаш-тартыш – спор;
тыгыз – тесный;
эркиндик – свобода.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Составьте предложения со следующими словосочетаниями:
социалдык нормалар, коомдук мамилелер, жарандык укук, мамлекеттик башкаруу, эмгек укугу, талаш-тартышты чечүү.
3. Просклоняйте следующие слова по падежам: *мамлекет, бийлик, адам, күч, укук, шарт, келишим.*
4. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
5. Проведите морфологический разбор выделенного предложения.
6. Ответьте на вопросы:
 1. Укук бул кандай нормалар системасы?
 2. Укук эмне менен тыгыз байланышта болот?
 3. Укуктун жардамы менен мамлекет эмнелерди жөнгө салат?
 4. Укук кандай чөйрөнү кучагына алат?
 5. Эмгекти жана анын продуктыларын эмне кылат?
 6. Кандай иш-аракеттерди жөнгө салат?
 7. Кандай жол-жоболорду белгилейт?
 8. Кандай мамилелерди жөнгө салат?

УКУК ТАРМАГЫ



Укук тармагы – укук нормалары менен жыйындыларынын өзгөчөлөнгөн тобу. Ал нормалар менен жыйындылардын биримдиги, алар жөнгө салуучу коомдук мамилелердин жалпылыгы менен шартталат. Укук тармагы укук системасынын негизги бөлүгү болуп саналат жана укук жыйындыларынан куралат.

Укук нормалары менен жыйындыларынын жана аларга ылайык келген укук мамилелеринин тармактык жалпылыгы, коомдук мамилелердин өзгөчөлүктөрүнө жараша болот.

Негизги укук тармактары: мамалекеттик укук, административдик укук, жарандык укук, кылмыш укугу, жарандык-процессуалдык укугу, кылмыш-процессуалдык укугу. **Айрым укук тармактары өз алдынча тармактарга бөлүнөт.** Мисалы жер укугунда токой, тоо-кен жана суу укуктары, кылмыш укукта түзөтүү – эмгек, аскердик-кылмыш укуктар бар. Ал эми чарба укугу, табият коргоо укугу, айыл чарба укугу, деңиз укугу дагы ушул сыяктуулар комплекстүү тармак болуп саналат.

Словарь

айыл-чарба – сельскохозяйственный;
жөнгө салуу – регулировать;
жыйынды – совокупность;
кылмыш – уголовный;
өзгөчөлүк – особенность;
тармак – отрасль;
топ – группа;
түзөтүү – исправительный.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Подберите правильный перевод к следующим словам:
 - 1) Жыйындыларынын *особенная* тобу.
 - 2) *Основная* укук тармагы.
 - 3) *Гражданский*-процессуалдык укук.
 - 4) *Военно-кылмыш* укуктар.
 - 5) Комплекстүү *отрасль* болуп саналат.
3. Просклоняйте по падежам от 3-го лица ед. ч. следующие существительные: *коом, укук, жыйын, тармак, кылмыш, жөнгө сал*.
4. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
5. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
6. Составьте предложения со следующими глаголами в прошедшем определенном времени: *кур, түзөт, бөл*.
7. Составьте восемь вопросов к тексту.

УКУК БУЛАКТАРЫ



Укук булактары – компетенттүү мамлекеттик органдардын укук нормаларын белгилөөчү жана санкциялоочу актылары; мамлекеттин укук түзүү-жаратуучуларынын эркин мыйзам катары бекемдөө боюнча иш-аракеттеринин тышкы формалары.

Укук жаратуунун эки негизги жолу бар: а) мыйзамдарда жана мамлекеттик башка актыларда укук нормаларын түздөн-түз бел-

гилөө; б) укуктук эмес мүнөздөгү жүрүм-турум эрежелерин санкциялоо, башкача айтканда, аларга укуктук күч берүү.

Укук тарыхында укук булактарынын төмөндөгү түрлөрү белгилүү: *укуктук адат, соттук же административдик прецедент, нормативдүү акт, нормативдүү келишим*.

Укуктук адат – узак убакыт бою дайыма кайталануунун натыйжасында калыптанган жана мамлекет тарабынан жалпыга милдеттүү түрдө санкцияланган жүрүм-турум эрежелери.

Прецедент – бул белгилүү бир жагдайдагы жүрүм-турумду ушуга окшогон жагдайлар үчүн үлгү катары кароо. Адатта, сот прецеденти – белгилүү бир иш боюнча кабыл алынып, башка, ушуга окшогон иштерди чечүүдө ал чечим соттор үчүн үлгү болуп эсептелген.

Нормативдүү акт – кыйла өркүндөтүлгөн укук булагы болуп саналып, укуктун жөнгө салуунун тууралыгы жана тактыгы, мыйзамдуулукту чындоо, укуктук талаптардын баарыга жеткиликтүүлүгү үчүн негиз түзөт. **Нормативдүү актылардын ичинен мыйзам маанилүү орунду ээлейт.**

Нормативдүү келишим – ар түрдүү укук субъектилеринин ортосунда түзүлүп, укук нормаларын камтуучу макулдашуу.

Словарь

бекемдөө – укреплять;

белгилөө – отметить, обозначить;

жагдай – ситуация;

жөнгө салуу – регулировать;

доор – эпоха;

изилдөө – исследовать;

ишкана – предприятие;

келишим – соглашение, договор;

кул – раб;

милдеттүү – обязанный;

үлгү – образец;

чечим – решение;

эстелик – памятник;

үстөмдүк кылуу – главенствовать, преобладать.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания: *отметить нормы, главенствующая власть, укрепление законов, правовая характеристика, нормативное соглашение, сторона государства, в обязательном порядке, широко распространился, в качестве образца, правовой источник, усовершенствование закона, правовое исследование.*
3. Найдите в тексте прилагательные. Проведите морфологический разбор.
4. Со следующими словами составьте предложения: *эркиндик, жагдай, укуктук, келишим, убакыт, мамлекет, чечим.*
5. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
6. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
7. Ответьте на вопросы:
 1. Укук булактарына эмнелер кирет?
 2. Укук жаратуунун канча жолу бар?
 3. Укук булактарынын кандай түрлөрү бар?
 4. Укуктук адат деген эмне?
 5. Прецедент деген эмне?
 6. Нормативдүү акт деген эмне?
 7. Нормативдүү келишим деген эмне?

ТЕРГӨӨЧҮ



Тергөөчү – прокуратура, ички иштер мамлекеттик коопсуздук органдарынын мыйзамда белгиленген тартипте дайындалуучу кызмат адамы. Тергөөчүнүн башкы милдети – алдын ала тергөө жүргүзүү болуп саналат.

Алар кайсы ведомствонун тергөөчүсү экендигине карабастан бирдей укукка ээ болуп, алдын ала тергөөнү бирдей процесстик тартипте жүргүзөт. Тергөөчүлөрдүн иш-аракетин көзөмөлдөө прокурорго жүктөлөт. Тергөөчү ишти толук, ар тараптан адилет тергөөгө, бардык жагдайларды аныктоого, зарыл болгон далилдерди чогултууга, аларды текшерүүгө милдеттүү. Кылмыш жасаган адамды таап, аны кылмыш айыбына тартуу, кылмыш жасады деп негизсиз шек саналгандардын күнөөсүз экендигин аныктоо, аларды актоо, кылмышка себеп болгон жагдайларды жоюу үчүн чара көрүү да, тергөөчүнүн милдетине кирет. **Тергөөчү өзүнүн текшерип жаткан ишиндеги чечимдерди өз алдынча чыгарат.**

Айрым татаал, көп окуялуу иштерди тергөөдө тергөөчүлөрдүн тобу түзүлүп, алар тергөөнү чогу алып барышат. Адамды негизсиз камакка алса, анын күнөөсүз экендигин билип туруп кылмыш жообуна тартса, көрсөтмө берүүгө мажбурласа, анда тергөөчү да кылмыш жообуна тартылат.

Словарь

актоо – оправдать;
алдын ала – предварительно;
далил – доказательство;
жагдай – ситуация;
коопсуздук – безопасность;
көзөмөлдөө – надзор;

күнөөлүү – виновный;
кылмыш айыбы – уголовная ответственность;
көрсөтмө – показание;
тартип – порядок;
тергөөчү – следователь;
шек саноо – подозревать.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания: *государственная безопасность, в законном порядке, возлагается на прокурора, справедливое расследование, доказать невиновность, совершил преступление, посадить под стражу.*
3. Найдите в тексте глаголы, определите их время, лицо, число.
4. Составьте предложения со следующими словами: *иш аракет, укук, көрсөтмө, кылмыш, чечим, күнөө.*
5. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
6. Проведите морфологический и синтаксический разбор выделенного предложения.
7. Подготовьте текст к пересказу.

АДАМ УКУГУНУН ДЕКЛАРАЦИЯСЫ



Адам укугунун жалпы декларациясы 1948-жылы 10-декабрда Бириккен Улуттар Уюмунун Генералдык ассамблеясы тарабынан кабыл алынган. Ал кириш бөлүмдөн жана 30 беренеден турат. Декларация Бириккен Улуттар Уюмунун Уставынын (рассасы,

жынысы, дини, тилине карабай адам укуктарын, эркиндигин урматтоо, сыйлоо керек деп көрсөтүлгөн) өнүктүрүлүшү жана конкреттештирилиши болуп саналат. Экинчи дүйнөлүк согушта фашисттерге каршы күчтөрдүн жеңишинен улам түзүлгөн адам укугун коргоо боюнча дүйнөлүк коомдук өнүгүүнүн өзгөчөлүгү, эл аралык масштабда иш жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк алды. Адам эркиндиги менен негизги укук маселелеринин чөйрөсү аныкталды. Фашизмдин согуш убагындагы адамзат мурда билбеген жырткычтыгы, адам укугун сактоо жана урматтоо тынчтыктын шарттарында гана мүмкүн болорун көрсөттү. Декларацияда «ар бир адамдын кадыр-баркын, тендигин, укугун таануу, эркиндиктин, адилеттиктин жана бүткүл дүйнөдөгү тынчтыктын негизи болот» деп жарыяланган. Декларацияга ылайык адамдын укук чөйрөсүнө инсандын элементардык укугун, граждандык, саясий, ошондой эле социалдык-экономикалык укуктарын жалпы урматтоо, сактоо кирет. Декларацияда инсандын элементардык укуктарынын ичинен эң оболу ар бир адамдын жашоого, эркиндикке, керт башына эч кимдин кол тийбестиги (3-бр.) көрсөтүлүп, алар анын жоболорунда да толукталган. Атап айтканда, эч ким кулчулукта же эркисиз абалда болбоого (4-бр.), эч ким бирөө тарабынан кыйноого же адамдык беделди кемсинтүүчү ырайымсыз, катаал мамилеге, жазага кириптер кылынбоого (5-бр.), эч ким зомбулук менен кармалбоого, куугунтукталбоого (9-бр.) тийиш. Инсандын элементардык укугуна, ошондой эле адамдын жеке жана үй-бүлөлүк турмушуна, турак жайына, эч кимдин тийүүгө укугу жок, ар бир адам арнамысы менен беделин коргоого (12-бр.) укуктуу жана ал адилдик соту тарабынан корголууга тийиш.

Словарь

адамзат – человечество;
ар-намыс – честь, достоинство;
долбоор – проект;
дүйнөлүк – мировой;
жаза – наказание;
жалпы – общий;
жобо – положение;
кемсинтүү – унижать;
коргоо – защищать;
мүмкүнчүлүк – возможность;
согуш – война;
тарап – сторона;
теңдик – равенство;
тынчтык жол – мирный путь;
урмат – уважение;
чөйрө – среда.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.

2. Выберите правильный вариант ответа:

Укуг... декларациясы (-на, -нун, и-нан)

тил... карабай (-нин, -де, -не)

эркиндик... урматто (-игин, -тен, -ти)

сактоо... тийиш (-дон, -го, -до)

фашизм... убагында (-ди, -ге, -дин)

декларация... ылайык (-дан, -га, -нын).

3. Переведите следующие словосочетания: *права человека, уважать свободу, мировое общество, все государства, равенство человека, гражданские права, сложные отношения, не ущемлять права, семейная жизнь, достоинство человека, судебная защита.*

4. Просклоняйте следующие существительные по падежам с аффиксом принадлежности 3-го лица, ед. ч.: *мамиле, адамзат, жыныс, укук, саясат.*

5. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.

6. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).

7. Ответьте на вопросы:

1. Адам укугунун декларациясы качан кабыл алынган?
2. Ал канча жоболордон турат?
3. Ал кандай иш жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк ачат?
4. Декларацияда эмнелер жарыяланган?
5. Декларацияга адам укуктарынын кандай чөйрөлөрү кирген?
6. Дагы кандай толуктоолор киргизилген?
7. Коргоолордун жоболору кайсылар жана эмне жөнүндө?

ЭЛ АРАЛЫК УКУК



Эл аралык укук-мамлекеттердин жана эл аралык мамилелешүүнүн башка катышуучуларынын ортосундагы мамилени жөнгө салуучу укуктук принциптер менен нормалардын жыйындысы. Эл аралык укук ар дайым таптык мүнөздө болуп, анын нормалары аркылуу өздөрүнүн таптык мазмундагы эркин билдирүүчү мамлекеттер тарабынан түзүлөт. Эл аралык укук бар-

дык мамлекеттер үчүн милдетүү болуп эсептелген принциптерди, нормаларды камтыйт.

Эл аралык укуктун айрым нормалары кээ бир мамлекеттер үчүн гана милдеттүү болуп, чектелген мааниге ээ. Эл аралык укуктун жалпыга тең принциптери деп эл аралык мамилелешүүнүн субъектилеринин иш аракеттеринин жалпы жана маанилүү эрежелерин, эл аралык мыйзамдуулукту жетекчи башталмаларын түшүнүү керек. Эл аралык укуктун негизги принциптери

БУУнун уставында бекитилген. Эл аралык укуктун субъектилери – эл аралык укук мамилелеринин катышуучулары, укуктарды жана укуктук милдеттерди жүзөгө ашыра тургандар биринчи кезекте мамлекеттер болуп эсептелет.

Эл аралык укуктун нормалары саясий, экономикалык, социалдык, маданий жана башка тармактарда мамлекеттер ортосундагы ар кыл мамилелерди жөнгө салат. Азыркы кездеги эл аралык укуктун маанилүү өзгөчөлүгү анын принциптерин жана нормаларын сактоо максатында мажбурлоону чектөө болуп эсептелет. БУУнун уставы мамлекеттерге эл аралык мамилелерде күч колдонууга жана күч колдоном деп коркутууга тыюу салынат. Бардык эл аралык талаштарды жалаң гана тынчтык жолу менен чечүүнү талап кылат. Эл аралык мамилелерде, дипломат чөйрөдө, деңиздеги карымкатнаш маселелеринде эл аралык сый-сыпат (этикет) нормаларын сактоонун мааниси чоң. Эл аралык укук бардык мамлекеттердин ортосундагы мамилелерди (алардын социалдык-экономикалык түзүлүшүнө карабастан) жөнгө салуучу жалпы принциптерди жана нормаларды камтыйт. Бирок мамлекеттердин бул принциптерге жана нормаларга карата мамилеси бирдей эмес.

Словарь

жөнгө салуу – регулировать;
катышуучулар – участники;
келишим – соглашение;
коркутуу – запугать;
күч колдонуу – применить силу;
мажбурлоо – принуждение;
мамлекет – государство;
милдет – обязанность;
таптык мүнөз – классовый характер;
тыюу салуу – запрещать;
шарт – условие;
чектөө – ограничение;
талаш – спор;
ишке ашыруу, жүзөгө ашыруу – осуществлять;
маанилүү өзгөчөлүк – важная особенность.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания на кыргызский язык: *юридическое знание, защищает интересы, государственный порядок, ведет следствие, раскрыть преступление, правонарушитель, понимать политику, ограниченные нормы, классовый характер, международные сообщества, главенствующая закономерность.*
3. Подберите антонимы к следующим словам:
*ачат – жогору – тынчтык – бекем –
туура – чоң –*
4. Составьте предложения со следующими словами: *коргоо, мыйзам, ыкма, кылмыш, саясат, билимдүүлүк.*
5. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
6. Проведите морфологический разбор выделенного предложения.
7. Составьте 10 вопросов к тексту.

КЫЛМЫШ-ЖАЗА КОДЕКСИ



Кыргыз Республикасынын кылмыш Кодексинде каралган айрым кылмыштар үчүн кылмыш жоопкерчилигин тарта-сың: Киши өлтүрүү (97-берене); Саламаттыкка атайылап оор залал келтирүү (104-берене), Саламаттыкка атайылап анча оор эмес залал келтирүү (105-берене), Адамды уурдоо (123-берене), Адамдарды сатуу (124-берене), Зордуктоо (129-берене), Сексуалдык мүнөздөгү зомбулук

аракеттер (130-берене), уурулук кылуу (164-берене), мал уурдоо (165-берене), Тоноо (167-берене), Каракчылык (168-берене), Башка бирөөнүн мүлкүн өзгөчө ири өлчөмдө уурдоо (169-берене), Опуза талап (170-берене), Автомобилди же башка автотранспорт каражатын укукка жат түрдө ээлеп алуу (172-берене), атайылап жок кылганда же аны атайылап өрттөө жолу менен жок кылганда же оор кесепеттерге алып келүү менен жасалганда (174-берененин экинчи бөлүгү), терроризм (226-берене), Барымтага кармоо (227-берене), оордотуучу кырдаалда хулиганчылык (234-берененин экинчи жана үчүнчү бөлүгү), вандализм (235-берене), Ок атуучу куралдарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды уурдоо же опузалап талап кылуу (245-берене), Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын окшошторун же прекурсорлорду башкага берүү максатында мыйзамсыз даярдоо, сатып алуу, сактоо, ташуу, жөнөтүү, ага тете эле мыйзамсыз өндүрүү же берүү (247-берене), Баңгилик каражаттарды же психотроптук заттарды уурдоо же опузалап талап кылуу (248-берене), Транспорт каражаттарын же маалымат, жол катнашын жараксыз абалга келтирүү (283-берене).

Словарь

адам уурдоо – похищение человека;
адамдарды сатуу – продажа человека;
баңги зат – наркотик;
жоопкерчилик – ответственность;
зордуктоо – изнасилование;
каракчылык – разбойное нападение;
кылмыш – преступление;
мал уурдоо – скотокрадство;
өлтүрүү – убийство;
оор залал – телесное повреждение;
оор кесепет – тяжелые последствия;
тоноо – ограбление;
уурулук кылуу – кража.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания: *убийство человека, нанести ущерб, кража человека, насильственное действие, кража в крупном размере, завладение имуществом, умышленный поджог, насильственное удержание, психотропные вещества.*
3. Со следующими словами составьте предложения: *уурдоо, каракчылык, баңги зат, мыйзам, маалымат, сактоо.*
4. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
5. Составьте вопросительные предложения к тексту.
6. Подготовьте текст к пересказу.

ЖАЗАЛОО ТҮРЛӨРҮ



Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза кодексине ылайык (41–52-бр.) кылмыш жасаган адамга жасалган кылмышынын түрүнө жараша жазалоонун төмөндөгүдөй түрлөрү колдонулат.

Негизги жаза: коомдук иштерге тартуу, айып төлөө, үч эселенген айып, белгилүү бир кызматты ээлөө же белгилүү бир иш

жүргүзүү укугунан ажыратуу, дисциплинардык аскер бөлүгүндө кармоо, камакка алуу, эркиндигинен ажыратуу, өлүм жазасына тартуу. Кошумча жаза: атайын аскердик жана ардак наамдан ажыратуу, мүлкүн конфискациялоо. Жазалоо түрлөрү кылмыштын мүнөзүнө, анын коомдук коркунучтуулугунун даражасына,

күнөөкөрдүн керт башына тиешелүү сапаттарына жараша, жоопкерчиликти жеңилдетүүчү же оордотуучу жагдайларды эске алуу менен жазалоо мүмкүндүгүн берет.

Соттолгон адам – сот тарабынан кылмышы аныкталып, мыйзамга ылайык өкүм боюнча жаза белгиленген адам. Кылмыш – жаза процесс укугу боюнча кылмышкерлерге чыгарылган өкүм күчүнө кире элек болсо да ал соттолгон адамдын мүлктүк, автордук, ойлоп чыгаруу жана мурас укуктарын чектебейт. Бирок, соттолгон адамга белгиленген адамга жаза канчалык оор болсо, анын укуктары да ошончолук чектелет. Эркинен ажыратылган адамдын турак жайына эч кимдин тийбестиги, кат алышуунун жашырындуулугу гарантияланбайт, акча ошондой эле кээ бир үй-тиричилик буюмдарын пайдалануу укугу толук сакталбайт.

Словарь

жазалоо – наказание;
айып төлөө – оплата штрафа;
кызмат ээлөө – занимать должность;
укугунан ажыратуу – лишение прав;
аскер бөлүгү – военная часть;
камакка алуу – взять под арест;
эркиндигинен ажыратуу – лишение свободы;
өлүм жазасы – смертная казнь;
түзөтүү жумуштары – исправительные работы;
өкүм – приговор;
мурас укуктары – права наследства;
кат атышуу – переписка.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания: *соттолгон адам, оор жаза, эркинен ажыратуу, коомдук иштер, айып төлөө, иш жүргүзүү, камакка алуу, кошумча жаза, наамдан ажыратуу, кылмыштын мүнөзү, күнөөкөрдүн керт башы.*

3. Следующие слова просклоняйте по падежам: *мулк, айып, жаза, кылмышкер, мурас*.

4. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.

5. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).

6. Составьте вопросительные предложения к тексту.

7. Подготовьте текст к пересказу.

СОТ ЭКСПЕРТИЗАСЫ



Сот экспертизасы — кылмыш же жарандык иштин материалдары боюнча иш жүзүндөгү жагдайларды жана маалыматтарды аныктоо үчүн эксперт тарабынан процесстик мыйзамда белгиленген тартипте жүргүзүлүүчү изилдөө. Сот экспертизасын жүргүзүүгө алдын ала тергөөчүнүн, прокурордун токтому, экспертиза дайындоо

жөнүндөгү соттун аныктамасы негиз болот. Соттук экспертизанын жүрүшүндө кылмыш же жарандык иштин материалдарын экспертизадан өткөрүү үчүн зарыл болгон атайын илимий билимдердин, изилдөөлөрдүн негизинде фактылар жана жагдайлар аныкталат. Экспертизанын предмети тергөөчү же сот койгон маселелер менен алдын ала аныкталат. Буюм далилдери, окуя болгон жердеги жагдай, салыштырма үлгүлөр д.у.с. экспертизанын объектиси болот. Соттук экспертиза түрдүү техникалык каражаттарды колдонуу менен жүргүзүлөт. **Тергөө** – сот практикасында өткөрүлүүчү экспертизалар, предмети, объектиси, изилдөө ыкмасы дагы ушул

сыяктуу боюнча классификацияланат. Милдеттеринин, предметинин, объектилеринин, изилдөө ыкмаларынын даражасы боюнча экспертиза криминалист, инженердик-транспорттук, медициналык жана психо-физиологиялык, биологиялык, пландоо-экономикалык, анын ичинде бухгалтериялык, айыл чарбалык, экологиялык, инженер-техникалык болуп бөлүнөт. Эксперттин корутундусу далилдердин бир түрү болуп эсептелет.

Словарь

жагдай – ситуация, обстоятельство;
тартип, ирет – порядок;
изилдөө – исследование;
тергөө – следствие;
токтом – постановление;
аныктама – определение;
далил – доказательство;
салыштырма үлгүлөр – сравнительные образцы;
даража – степень;
айыл чарба – сельское хозяйство;
көлөм – объем;
билим – знание;
кат жүзүндө – в виде письма;
шарт – условие;
чагылдырат – отражают.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания: *определение информации, проводимые исследования, человек под следствием, назначить экспертизу, научные знания, определяют ситуации, определяет следователь, вещественные доказательства, известный метод, итог исследования, условия экспертизы.*
3. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
4. Выпишите из текста по 3 примера на 3 типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).

5. Составьте вопросительные предложения к тексту.
6. Подготовьте текст к пересказу.

КЫЛМЫШТУУЛУК



Кылмыштуулук – эзүүгө негизделген коомдук экономикалык фармацияда пайда болгон, тарыхый жактан өтмө социалдык көрүнүш. **Кылмыштуулук белгилүү бир коомдогу, белгилүү бир мезгилдеги кылмыштардын жыйындысын камтыйт.**

Кылмыштуулуктун себеби коомдун социалдык түзүлүшүндө жатат жана адамдардын жашоосунун материалдык идеологиялык шарттары менен байланыштуу. Кылмыштуулук жөнүндө сөз болгондо адамдын психологиялык өзгөчөлүктөрүн да эске алуу керек. Кылмыштуулуктун келип чыгышы жеке менчиктин, таптардын, мамлекеттин пайда болушу менен тыгыз байланыштуу.

Кылмыштуулук иштелген кылмыштардын, кылмыш кылган адамдардын саны боюнча о.э., кылмыштын кайталанышынын деңгээли боюнча аныкталат. Кылмыштуулуктун структурасын: оор, оор эмес, коомго анча чоң коркунуч келтирбеген кылмыштардын өз ара катышы; кылмыш түрлөрүнүн саны (көптүгү, аздыгы) кылмыш кылган адамдардын жынысы, курагы жана социалдык абалы мүнөздөмөсү түзөт.

Кылмыштуулуктун мүнөзү кылмыштуулуктун структурасындагы өтө коркунучтуу кылмыштардын санына жана кылмыш кылган адамдардын мүнөздөмөсүнө жараша аныкталат.

Словарь

эзүү – гнёт (угнетание);
көрүнүш – явление;
жеке менчик – частная собственность;
социалдык абал – социальное положение;
курак – возраст;
коркунуч – страх, опасность;
мүнөздөмө – характеристика;
тап – класс;
көптүк – большинство;
аздык – меньшинство.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания и составьте с ними предложения: *основана на гнете, историческая сторона, совокупность преступления, психологические особенности, социальный строй, не создавать опасность.*
3. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
4. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
5. Составьте вопросительные предложения к тексту.
6. Подготовьте текст к пересказу.

КОРГООЧУ



**Коргоочу – бул сот-
толуучунун укутарын
жана кызыкчылыкта-
рын ишке ашырган,
кылмыш ишин кара-
лып жатканда юриди-
калык жардам көрсөтө
турган адам. Сен жана
сенин мыйзамдуу өкүлүң**

(атаң, энең же башка туугандарың), о. э., сенин тапшырмаң боюнча жана сенин макулдугуң менен жактоочуну өз алдынча тандай жана чакыра алат. Эгер сенде жактоочуну чакыруу мүмкүнчүлүгү болбосо, сенин өтүнүчүң боюнча жактоочунун катыштыруу сот тарабынан камсыз кылынат. Бул учурда жактоочунун жардамы акысыз көрсөтүлөт, жактоочунун эмгегине төлөнгөн чыгым мамлекеттин эсебинен берилет. Эгерде ушундай учурлар болсо, сен кылмыш кылсаң, албетте милицияга бул тууралуу белгилүү болот жана сени суракка чакырат. Ушул учурдан баштап сенин мыйзамдуу өкүлдөрүң (атаң, апай, балдар үйүнүн тарбиячысы ж. б.) кылмыш ишине катышууга киргизилүүгө тийиш. Кылмыш ишин кароодо жактоочу жабырлануучунун жанында дайыма жана аягына чейин болууга тийиш. Сенин мыйзамдуу өкүлдөрүң сотто төмөнкүлөргө укугу бар 1) өтүнүч берүүгө (ишти кароого тийиштүү ар кандай өтүнүчтөр,) жана каршы чыгууга (сот жараянына катышкан кимдир бирөөгө ишеним көрсөтпөөгө); 2) көрсөтмө берүүгө; 3) далилдерди көрсөтүүгө; 4) тараптардын жарыш сөзүнө катышууга; 5) даттанууну жана соттун чечимин иш аракетке (аракетсиздикке) берүүгө; 6) соттун апелляциялык, соттун өкүмүн кайта кароо (кассациялык) жана көзөмөлдөө инстанциялык отурумдарына катышуу.

Словарь

коргоочу – защитник;
өкүл – представитель;
жактоочу – адвокат;
чакыруу – извещение;
сот жарыясы – судебное оглашение;
ишеним көрсөтпөө – выражать недоверие;
далилдерди көрсөтүү – предоставить доказательство;
даттануу – жалоба;
өкүм – приговор;
көзөмөлдөө – надзор.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания и составьте с ними предложения: *законный представитель, по просьбе, вызвать на допрос.*
3. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
4. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
5. Составьте вопросительные предложения к тексту.
6. Подготовьте текст к пересказу.

ЖАБЫРЛАНУУЧУ ЖАНА КҮБӨ

Жабырлануучу – кылмыштын натыйжасында моралдык,



мүлктүк зыян тарткан же таяк (бычак ж. б.) жеген адам. Алгачкы тергөө жүргүзгөн адамдын же соттун аныктамасы менен жабырлануучу деп табылат. Жапа чеккен адам же анын өкүлү иш боюнча түшүнүк берүүгө, далил келтирүүгө, өтүнүч менен кайрылууга, алдын ала тергөө бүткөндө

иш материалдары менен таанышууга, тергөөдө далилдерди изилдөөгө катышууга, тергөөчү, прокурор, сот аракеттерине, алардын өкүмүнө, аныктамасына, токтомуна каршы даттанууга же ишти кароодон сотту, экспертти ж. б. четтетүүнү талап кылууга укуктуу. Жабырлануучу айыпкерге материалдык жактан жооп бере турган доо коюуга акысы бар. Эгер кылмыштын кесепетинен жабырлануучу каза тапса, процессуалдык укуктарынан анын туугандары пайдаланат.

Күбө – ишти аныктоого жардам берүүчү кандайдыр бир жагдайларды, маалыматтарды билген адам. Граждандык иш боюнча тараптардын өкүлдөрү, кылмыш иши боюнча жактоочулар өз милдетин аткарып жатып иштин жагдайы менен таанышкандыгы аларга белгилүү болгон кырдаалдар тууралуу сурак беришпейт. Ошондой эле акыл-эс же дене майыптыгынан иш жагдайына жеткире түшүнбөгөндөр жана көргөн-билгендерин тура айтып бере албагандар күбө катары суралбайт. Жабырлануучунун, шек саналуучунун, айыпкердин мыйзамдуу өкүлдөрү соттук ишке катышкандыгына карабастан суракка алынууга жол берилет. Эгерде күбө көрсөтүү берүүдөн баш тартса, о.э., атайылап жалган айтса, кылмыш жообуна тартылат.

Словарь

зыян тарткан – пострадавший;
далил келтирүү – доказательство;
мүлктүк зыян – имущественный ущерб;
кырдаал – ситуация;
сурак – вопрос;
майып – инвалид;
доо – иск;
акыл-эс – разум;
шек саналуучу адам – подозреваемый.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Переведите следующие словосочетания: *по причине преступления, имущественный ущерб, привести доказательства, какие-либо ситуации, участие в расследовании, дать определение, касационная жалоба, в качестве свидетеля.*
3. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
4. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
5. Составьте вопросительные предложения к тексту.
6. Подготовьте текст к пересказу.

ДАКТИЛОСКОПИЯ



Дактилоскопия (гр. *Daktylos* – манжа, *skoreo* – караймын) – криминалистиканын инсанды идентификациялоо, кылмышкерди каттоо жана издеп табуу максатында кол манжаларынын башындагы тери тарамдарынын түзүлүшүн изилдөө аталат. **Дактилоскопияда манжанын издери жаа сымал, илмек сымал, уюл сымал деп үч түргө бөлүнөт.** Ар бир адамдын манжаларынын башында өзүнө гана таандык, өзгөрбөс тарамдуу издер болот.

Алар адамдын өмүрүнүн акырына чейин, ал түтүл өлгөндө да деңсеси бузулганга чейин сакталат. Бул өзгөчөлүктөр кылмышкердин же өлгөн адамдын ким экенин дактилоскопия аркылуу аныктоого негиз болуп, кылмышка каршы күрөштө чоң мааниге ээ. Дактилоскопиялык каттоо (адамдын манжалары басылып, аты-жөнү, туулган жылы жана жери, өзгөчө белгилери жазылган) атайын бланкалар (оң манжанын тарамдары түшүрүлгөн дактилоскопиялык карталар) аркылуу жүргүзүлөт.

Бул криминалистикалык окшоштуруу жүргүзүүгө, мурда кылмыш жасап дактилоскопиялык каттоого түшкөн кылмышкерди аныктоого, бир адам бир нече кылмыш жасагандыгын же кылмышка тескерисинче, бир нече киши катышканын аныктоого мүмкүндүк берет.

Словарь

из – след;
инсан – личность;
максат – цель;
кол манжалары – отпечатки пальцев;
дене – тело;
негиз – основа;
катоо – регистрация;
жүргүзүлөт – проводится;
тарам – извилины.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
3. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
4. Составьте вопросительные предложения к тексту.
5. Подготовьте текст к пересказу.

МҮЛК



Мүлк – 1) бирөөнүн менчигиндеги же социалдык уюмдардын пайдалануусундагы буюмдардын жана материалдык байлыктардын жыйындысын белгилөө үчүн колдонулуучу түшүнүк. Мүлккө акча жана баалуу кагаздар кирет. Мүлк объектилери менчик формаларына жараша болот; 2) башка бирөөдөн (актив) буюм жана мүлк алууга болгон буюм менен мүлк укуктарынын жыйындысы; 3) мүлк ээсинин (актив жана пассив) мүлктүк абалын мүнөздөөчү буюмдун мүлктүк укук менен милдеттердин жыйындысы.

Мүлк деген түшүнүк буюм, акча, баалуу кагаз (облигациялар, лотерея билеттери) ж.б. материалдык байлыктарды камтыйт. Табият байлыктары: жер, анын ички казынасы, суу, токой – социалдык менчикти түзөт, мүлк болуп эсептелбейт. Бирок табияттан алынгандан кийин (мис., даярдалган жыгач, казып алынган таш көмүр, темир рудасы ж. б.) пайдалуу кендер мамлекеттик мүлккө айланат. Табият байлыктарын мыйзамсыз алуу

(кендерди мыйзамсыз казуу, мыйзамсыз аңчылык, балык уулоо ж. б. у. с.) мыйзамда чарбалык кылмыштар катары каралат.

Мамлекеттик, коомдук о. э., өздүк мүлктү абайсыздан жок кылуу же зыянга учуратуу, эгер адам өлүмүнө же бөлөк оор натыйжага алып келсе кылмыш катары каралат. Уурдоо, тоноо, карактоо, мамлекеттик мүлктү атайылап жок кылуу же зыянга учураткандык үчүн жоопкерчилик 14 жаштан башталат.

Словарь

мүлк – имущество;

менчик – собственность;

уюм – организация;

баалуу кагаздар – ценные бумаги;

абайсыздан жок кылуу – уничтожить по неосторожности;

атайылап жок кылуу – умышленное уничтожение;

уурдоо, тоноо – ограбление, похищение;

карактоо – разбой;

жоопкерчилик – ответственность;

ички казына – подземные недра;

оор натыйжа – тяжкие последствия.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
3. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
4. Составьте вопросительные предложения к тексту.
5. Подготовьте текст к пересказу.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ПРЕЗИДЕНТИ

Президент – мамлекеттин башчысы, Кыргыз Республикасынын эн жогорку кызмат адамы. Ал эл биримдигинин жана мамлекеттик ийликтин символу, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, адам жана жарандык укуктары менен эркиндиктеринин кепили болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Президенти мамлекеттин ички жана тышкы саясатынын негизги багыттарын аныктайт, өлкөнүн ичинде жана эл аралык мамилелерде Кыргыз Республикасынын атынан аракеттенет. Президент 5 жылдык мөөнөткө шайланат. Бир эле адам республиканын Президенти болуп катары менен эки мөөнөттөн ашык шайланбайт. Президенттикке талапкер катары көрсөтүлгөнгө чейин республикада эн кеминде 15 жыл жашаган, мамлекеттик тилди билген, 35-тен 65 жашка чейинки Кыргызстандын жараны Президент болуп шайлана алат. Президент Жогорку Кенештин депутаты боло албайт, кошумча кызмат аткарбайт, жеке ишкерчилик жүргүзбөйт.

Кыргыз Республикасынын Президенттигине 50 минден кем эмес шайлоочулардын колун топтой алган адам талапкер болуп катала алат. Кыргыз Республикасынын Президентин шайлоо Кыргызстандын жарандарынын жалпы, жашыруун, тен укуктуу жана түз добуш бериши аркылуу өткөрүлөт. Бардык шайлоочулардын 50 %-тен көбү катышса, Президентти шайлоо өткөрүлдү деп эсептелет. Добуштун жарымынан көбүн алган талапкер гана шайланды деп табылат.

Өз милдетин аткаар алдында Кыргыз Республикасынын Президенти Жогорку Кенештин палатасынын жыйынында Кыргызстандын элине ант берет: «Мен ..., Кыргыз Республикасынын Конституциясын жана мыйзамдарын ыйык тутууга жана сактоого, Кыргыз мамлекетинин эгемендүүлүгүн жана көз карандысыздыгын коргоо, элимдин, ыйык ата-журтум – Ала-Тоонун алдында ант берем!». Ант бергенден баштап президенттик мандаттын мөөнөтү башталат.

Кыргыз Республикасынын Президенти Республиканын Өкмөтүнүн структурасын аныктайт; Эл өкүлдөр жыйынынын ма-

кулдугу менен Кыргыз Республикасынын Премьер-министрин дайындайт. Ал Кыргыз Республикасынын Өкмөт мүчөлөрүн, ошондой эле администрациялык мекемелердин жетекчилерин дайындайт, аларды кызматтан бошотот. Президент өлкөнүн бардык жерлеринде милдетүү күчкө ээ жарлыктарды, айрым маселелер боюнча буйруктарды чыгарат, токтомдорду кабыл алат. Кыргыз Республикасынын Президенти кол тийгис укукка ээ. Анын бийлик укугу өзү арыз жазып кызматтан баш тартканда, каза болгондо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Конституциясындагы жоболордун негизинде гана токтолушу мүмкүн. Президент өз милдетин аткарууга мүмкүн болбогон учурда жаны Президенттен шайланганга чейин анын милдетин Премьер-министр аткарат. Президент бийлик укуктарын токтоткон учурдан баштап, жана Президентти шайлоо үч айлык мөөнөттө өткөрүлүүгө тийиш.

Словарь

башчы – глава;
биримдик – единство;
жаран – гражданин;
кепил – гарант;
эркиндик – свобода;
мөөнөт – срок;
талапкер – претендент;
жашыруун – тайный;
тең укуктуу – равноправный;
добуш – голос;
жыйын – собрание;
ант – клятва;
ыйык – священный;
кол тийгис – неприкосновенный.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.

3. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).

4. Составьте вопросительные предложения к тексту.

5. Подготовьте текст к пересказу.

ЖОГОРКУ КЕҢЕШ



Жогорку Кеңеш – мыйзам чыгаруу бийлигин жүргүзүүчү орган болуп саналат, ал эл тарабынан шайланган депутаттардан туруп, КРнын парламентин түзөт. «Парламент» деген сөз англис тилинен алынган «сүйлөшүү» дегенди бил-

дирет. XII кылымдан баштап ири феодалдар, жогорку дин өкүлдөрү, графтар чогулуп, королдун бийлигин чектей башташат. Кийинчерээк мындай жыйындар Европанын башка өлкөлөрүнө тарап, «парламент» деген жаңы түшүнүк пайда болгон. **Азыркы мезгилде парламент өзгөргөн түрүндө дүйнөнүн көптөгөн мамлекеттеринде колдонулуп келет.**

Кыргызстандагы парламенттин тарыхына кайрылсак, Кыргыз ССРи кезинде мыйзам чыгаруу органы болгон «Жогорку Совет», эгемендикти алган алгачкы жылдары «Жогорку Кеңеш» болуп кайрадан түзүлгөн. Учурда КРнын Жогорку Кеңешинин депутатына талапкерди көрсөтүү укугу саясий партияларга берилген, башында сан жагынан 90 депутат иштесе, азыркы учурда 120 депутат иш алып барат.

Жогорку Кеңештин ыйгарым укуктарына:

1. Референдумду дайындоо жөнүндө мыйзам кабыл алат.
2. Президентти шайлоону дайындайт.

3. Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизет.
4. Мыйзамдарды кабыл алат.
5. Мыйзамда аныкталган тартипте эл аралык келишимдерди ратификациялайт жана денонсациялайт.
6. КРнын чек араларын өзгөртүү тууралуу маселелерди чечет.
7. Республикалык бюджетти жана анын аткарылышы тууралуу отчетту бекитет.
8. Президенттин сунуштамасы боюнча Жогорку соттун судьяларын бекитет.
9. Башкы прокурорду дайындоого макулдук берет ж. б.

Словарь

бийлик – власть;
өлкө – страна;
дин – религия;
өзгөртүү – изменения, поправки;
мыйзам чыгаруу – законодательный;
сунуштама – представление.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
3. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
4. Составьте вопросительные предложения к тексту.
5. Перескажите основное содержание текста, используя опорные слова.

ДЕНОНСАЦИЯ



Денонсация (фр. *Denouncer* – билдирүү, бузуу) – мамлекеттин эки тараптуу эл аралык келишимден анда көрсөтүлгөн тартипте жана мөөнөттө алдын ала эскертүү менен баш тартуусу (же көп тараптуу эл аралык келишимден чыгуусу). Денонсациянын мыйзамдуулугу анын укуктук маңызы менен шартталган, анткени денонсациянын шарттары келишимди түзүшкөн тараптардын өз ара макул-

дашуусу боюнча белгиленет жана ага ылайык жүзөгө ашырылат.

Эл аралык келишимдердин 40 %-дан ашыгында, аларды денонсациялоонун мүмкүнчүлүгү көрсөтүлгөн. Айрым эл аралык келишимдерде белгилүү бир жагдайларды же бардык эле учурда, аларды денонсациялоого тыюу салуу каралган. Көп тараптуу келишимди денонсациялоо аны денонсациялаган мамлекетке гана тиешелүү болот, калган мамлекеттер үчүн келишим күчүн жоготпойт.

Денонсация мамлекеттин ички мыйзамдары боюнча атайын укук берилген мамлекеттик органдар тарабынан ишке ашырылат.

Словарь

эскертүү – предупредить;

келишим – договор;

шарт – условие;

баш тартуу – отказаться;

маңыз – сущность;

тыюу салуу – запрет.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.

3. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).

4. Составьте вопросительные предложения к тексту.

5. Перескажите основное содержание текста, используя опорные слова.

АДАМДЫН УКУГУ



Эч ким кыйноолорго, башка адамкерчиликсиз, мыкаачылык же кадыр-баркты басмырлаган мамилеге же жазалоого туш болушу мүмкүн эмес;

- **жарандык-укуктук милдеттенмелерди аткарбай коюшунун негизинде эркиндигинен ажыратылышы мүмкүн эмес;**

- соттун чечимсиз жана мыйзамда белгиленген негиздер менен тартиптен тышкары камакка алынышы, кайтарууда кармалышы же эркиндигинен ажыратылышы мүмкүн эмес;
- соттун чечимсиз 48 сааттан ашык мөөнөткө кармалышы мүмкүн эмес;
- өзүнүн күнөөсүздүгүн далилдөөгө милдеттүү эмес;
- күнөөлүү экенине карата ар кандай шектенүү айыпталуучунун пайдасына чечмеленет;
- кылмыш жасаганын өзү мойнуна алганынын негизинде гана соттолушу мүмкүн эмес;
- жеке өзүнө, жубайына жана мыйзам менен аныкталуучу жакын туугандарынын чөйрөсүнө каршы күбө катары өтүүгө милдеттүү эмес;
- бир эле укук бузгандык үчүн кайра юридикалык жоопкерчилик тартпоого тийиш;

- өз пикирин билдирүүгө же андан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес;
- өзүнүн диндик жана башка ишенимдерин билдирүүгө же алардан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес;
- адамдын ар-намысын жана беделин жаманатты кылган же кемсинткен маалыматтарды тараткандыгы үчүн кылмыштык жазага тартылышы мүмкүн эмес;
- турак-жайынан өзүм билемдик менен ажыратылбоого тийиш. Жогоруда көрсөтүлгөн укуктар бул адамдардын негизги укуктары болуп эсептелет.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
3. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
4. Составьте вопросительные предложения к тексту.
5. Перескажите основное содержание текста, используя опорные слова.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯСЫ



Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясы 2010-жылдын 27-июнунда бүткүл элдик шайлоо (референдум) менен кабыл алынган. Конституциянын жаңы редакциясы мамлекетибиздин эгемендүүлүк жылдарындагы элибиздин эркиндикке болгон аракеттеринин жыйынтыгында келип чыккан экинчи революциядан

кийин кайрадан иштелип чыгып кабыл алууга коюлган. Кыргыз Республикасынын Конституциясы эң жогорку юридикалык күчкө ээ жана мамлекеттин баш мыйзамы болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Конституциясы түзүлүшү боюнча он бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүмдө Конституциялык түзүлүштүн негиздери тууралуу баяндалат.

Экинчи бөлүмүндө адамдын негизги укуктары жана эркиндиктери тууралуу, ошондой эле жарандардын укуктары белгиленген. Үчүнчү бөлүмдө КРнын Президенти, анын кызматы, укуктары тууралуу берилет. Төртүнчү жана бешинчи бөлүмдө КРнын мыйзам чыгаруу бийлиги – Жогорку Кеңештин түзүмү, кызматы, маныси жана Аткаруу бийлигинин – Кыргыз Республикасынын Өкмөтү, анын укуктары, кызматы жөнүндө баяндалат. Алтынчы бөлүмдө сот бийлигинин жана жетинчи бөлүмдө бийлик органдарынын башка бутактарынын ыйгарым укуктары белгиленген. Сегизинчи бөлүмдө жергиликтүү башкаруу бийлик органдарынын укуктары, кызматтары белгиленген. Конституциянын тогузунчу бөлүмүндө бул баш мыйзамга өзгөртүүлөр жана толуктоолорду киргизүүнүн тартиби тууралуу белгиленген. КРнын баш мыйзамынын онунчу бөлүмүндө жыйынтыктоочу корутундулар киргизилген.

Словарь

баш мыйзам – основной закон;
бүткүл элдик шайлоо – всенародное голосование;
юридикалык күчкө – имеет юридическую силу;
аракеттер – действия;
эгемендүүлүк – суверенность;
кызматы – функция;
аткаруу бийлик – исполнительная власть;
өзгөртүү киргизүү тартиби – порядок внесения изменений.

Письменные задания для закрепления текста

1. Прочитайте и переведите текст с помощью словаря.
2. Проведите синтаксический и морфологический разбор выделенного предложения.
3. Выпишите из текста по три примера на три типа связи (управление, примыкание, притяжательная связь).
4. Составьте вопросительные предложения к тексту.
5. Перескажите основное содержание текста, используя опорные слова.

ОБЩИЙ СЛОВАРЬ

А

ааламдашуу, глабалдашуу – глобализация
ар-намыс – достоинство
аброй – авторитет
адам укуктары – права человека
адвокаттар коллегиясы – коллегия адвокатов
адилеттүүлүк, акыйкаттык – справедливость
административдик-аймактык уюм – административно-территориальная организация
ажырабай, тыгыз – неразрывно
ажыратуу, бөлүү – разделение
азыркы күндөгү, заманбап – современный
ак ниет – честность
акыл-эстүү, акылдуу – разумно
алгачкы негизги булак – первоисточник
алдын алуу – предотвращение
аныктоо, тактоо – определять
ар түрдүүлүк – разновидность
аракет – усилие
аргасыз кылуу, зордоо – принуждение
артыкча укугу бар – привилегированный
артыкчылыгы үчүн – преимущественно
аскердик уюм – военная организация
аткаруу бийлиги – исполнительная власть
аткаруучу – исполнитель
атынан – от имени
ачык саясат – открытая политика
ачып берүү, ачып көрсөтүү – выявить

Б

баалуулук – ценность
баамдалган, түшүнүлгөн – осознанный
байкалат – проявляется

байланыштыруу – связывать
байыркы тарых – античная история
басып алуу – завоевание
басып алынган аймактар – завоеванные территории
баш ийген – подчиненный
башкаруу – управление
башкаруу формасы – форма правления
башкаруучу – правитель
башкаруучу – управляющий
баштапкы – первичный
бекемдөө, чыңдоо – укрепление
белги, мүнөз – признак
белгисиз, күдүк – неопределенный
бийлик буйруктары – приказы властных структур
бийлик укугу – властные полномочия
бийликтин бөлүнүү принциби – принцип разделения властей
бийликтин бөлүнүшү – разделение властей
бийликтин жогорку органдары – высшие органы власти
бир тараптуу, бир жактуу – единоличный
бирдиктүү мамлекеттик орган – единый государственный орган
бирдиктүү, бир бүтүн – целостный
биригүү – соединение
бириккен – скрепленный
биринчи баскычтагы – первичный
божомолдоо, болжоо – предполагать
бөлүк, бөлүм – подразделение
бөлүнбөс, ажырагыс – неотделимый
бөлүштөрүү – распределение
бутак – ветвь
Бириккен Улуттар Уюму (БУУ) – Организация Объединенных
Наций (ООН)
бүтүндүк – целостность

Д

дал келген – соответствующий
доор – эпоха

Ж

жагдай – обстоятельство

жазалоо – наказание

жайгашуу тартиби – порядок расположения

жалпы дүйнөлүк (планеталык) мүнөз – общепланетарный характер

жалпылык – общность

жан-оту менен – от души, с душой, от сердца

жаралуу, келип чыгуу – происхождение

жарандын укугу – права гражданина

жаштар кыймылы – молодежное движение

жеке кызыкчылык – личные интересы

жеке менчик – частная собственность

жетишкендик, ийгилик – заслуга

жетишкендиктер – достижения

жеткиликтүүлүк – доступность

жолтоо – препятствие

жөнгө салуу – регулирование

жөнөкөйлөтүү – упрощение

жумушсуздук – безработица

жүзөгө ашыруу – осуществить

жыйындысы, топтолушу – совокупность

жыйынтыктуу – результативный

З

заманбап дүйнө, бүгүнкү дүйнө – современный мир

заманбап механизм – современный механизм

заманбап, бүгүнкү күндө – современный

И

идеологиялык таасир кылуу – идеологическое воздействие

издөө – исследование

инвестицияларды тартуу – привлечение инвестиций

илимий – научный

илимий-техникалык – научно-технический

ички карама каршылыктар – внутренние противоречия
ички тартип – внутренний порядок
ички түзүлүш – внутреннее строение
иш жүзүнө ашыруу – осуществление
ишке ашыруу – реализовать, претворять в жизнь
ишмер – деятель
ишмердүүлүк – деятельность
иштеп чыгуу – разрабатывать

К

кагылышуу – столкновение
кайтарылып берилди – возвращено
камсыз кылуу – обеспечить
камсыз кылынат – обеспечивается
камтыган – охватывающий
карама-каршылык – противоречие
карама-каршы сапат – противоречивые свойства
кармоо – удержание
каршы туруу – противоборствующий
каршы чалгын – контрразведка
келечекте – в перспективе
келип чыгуу, пайда болуу – возникать, появляться
кепилдик – гарантия
кийлигишүү – вмешательство
коом – общество
коомдук жашоо – общественная жизнь
коомдук-саясий көрүнүш – общественно-политическое явление
коомдук-экономикалык – общественно-экономический
коопсуздук – безопасность
коргоо – защищать
коркунуч – угроза
каторуу – переводить
кошулуу, биригүү – примыкать, присоединение
көйгөй – проблема
көп кырдуу – многоликий
көпчүлүк – большинство

көтөрүлүш – восстание
кул ээлөөчүлүк – рабовладельческий
кул ээлөөчүлүк доор – рабовладельческий период
куралдануу, куралды көбөйтүү – гонка вооружения
курч талаш-тартыш (талкуу) – остродискуссионный
курчуу, күч алуу, күчөө – обострение
кызмат – должность
кызмат адамдары – должностные лица
кызмат ордуна – на должность
кызматкер – служащий
кызматташтык – сотрудничество
кылмыш-жаза укугу – уголовное право
кыянаттык кылуу – злоупотребление

М

мажбурлоо – принуждение
мажбурлоо ыкмасы – метод принуждения
майда ишканалар – мелкие предприятия
мамиле, алака – отношение
мамилелештик – соотношение
мамлекет таануу – государственное устройство
мамлекеттик бийлик – государственная власть
мамлекеттик орган – государственный орган
мамлекеттик-укуктук – государственно-правовой
мамлекеттик-укуктук режим – государственно-правовой режим
мамлекеттин маңызы – сущность государства
мезгил – период
мекеме – учреждение
менчик – собственность
милдет, укук – полномочие, обязанность, права
милдеттүү түрдө аткаруу – неукоснительное соблюдение
милдеттүүлүк – обязательность
моралдык-саясий – морально-политическое
мүнөздөмө – характеристика
мүнөздүү белгилер – характерные признаки
мыйзам – закон

мыйзам тарабынан коюлган, мыйзамдуу – установленный за-
коном

мыйзам чыгаруу – законодательный

мыйзамдуулук – законность

мыйзамсыз – неправомерный

Н

начарлоо, кемүү – упадки

негиз салуучу – основатель

негизги белгилер – основные признаки

негизделген – основанный

негиздөөчү – основоположник

негиздөөчү принцип – основополагающий принцип

О

ойчул, окумуштуу – мыслитель

окшоштуруу, бирдей деп билүү – отождествлять

оор жаракат – тяжелое ранение

орду түбү менен – коренным образом

ортомчулук, арачылык – посредничество

Ө

өз алдынча – самостоятельно

өз ара байланыш – взаимосвязанный

өзгөрүлүп туруучу шарттар – изменяющиеся условия

өзгөчө укук мамилелери – особые правоотношения

өзгөчөлүк – особенность

өздүк курам – личный состав

өзү билгендик – самовластие

өзүн өзү башкаруу – самоуправление

өзүнө таандык (тиешелүү) – присущий

өзүнөн өзү – сам по себе

өкүл – представитель

өкүлдүк – представительство

өндүрүш – производство

өндүрүштүк мамиле – производственные отношения
өнөктөштүк, кызматташтык – партнерство
өнүгүү – развитие
өнүгүү максаты – цель развития

П

пайдаланып жатат – используется
пикирлеш – единомышленник

Р

расмий – официальный
рационалдуу (туура) – рационально

С

салык системасы – налоговая система
салым – вклад
саясат – политика
саясий бийлик – политическая власть
саясий ой жүгүртүү – политическое мышление
саясий система – политическая система
саясий уюм – политическая организация
саясий эркиндик – политическая свобода
системаны түзгөн – системообразующий
синирген эмгеги үчүн – за заслуги
согуш майыптары – инвалиды войны
сот – суд
сот – судья
сот адилеттиги – правосудие
сот бийлиги – судебная власть
социалдык деңгээл – социальный уровень
социалдык тең укуксуздук – социальное неравенство
суверендүү мамлекет – суверенное государство
сунуш кылуу боюнча – по представлению
сыйлык – награда

Т

таандык болуу, тиешелүү болуу – принадлежать
таанымал – известный
таасир – воздействие
табигый укук – естественное право
тан, жокко чыгар – отвергать
тап – класс
тап күрөшү – классовая борьба
таркатуу, жайылтуу – распространять
тартипке келген, бир калыптагы – упорядоченный
тартипке келтирүү – упорядочение
тарыхый өнүгүү – историческое развитие
тарыхый этап – исторический этап
таянуу менен – опираясь
таянуу менен, мисал кылып алуу менен – ссылаясь
таянып жатат – опирается
терендетүү, терендик – углубление
тең укуктуулук – равенство
тикеден-тике – непосредственно
төрага – председатель
туруксуз – непостоянный
туруктуу өнүгүү – постоянное развитие
туруктуу форма – устойчивая форма
туруктуулук – стабильность
туруктуулук – стабилизация
туунду – производный
түзгөн бөлүгү, курамындагы бөлүк – составное звено
түшүнүгүн ачуу – раскрытие понятия
тышкы коркунуч – внешняя угроза

У

укук – право
укук таануу – правоведение
укуктук мамлекет – правовое государство
укуктун мыйзамдуулугун таануу – легитимный

укуктук негизде – на правовой основе
укуктук тартип – правопорядок
укуктук система – правовая система
унитардык мамлекет – унитарное государство
уюштуруу, түзүү – организация

Ү

үстөмдүк – верховенство, властный, господствующий
үстөмдүк кылган тап – господствующий класс
үстөмдүк, башкаруу – верховенство

Ф

феодалдык калдык, эски калдык – феодальные пережитки
финансы каражаттары – финансовые средства
финансылуу булагы – источник финансирования

Ч

чагылдыр – олицетворять
чагылдыруучу – отражающий
чарбалык укук – хозяйственное право
чарбалык эсеп – хозрасчет
чектөө – разграничение
четтетүү – отстранение
чеч – решать
чечилбегендик – нерешенность
чечим – решение
чөйрө – среда

Ш

шайланган – избранный
шартталган, шарт коюлган – обусловленный
шарттоо – обуславливать

Ы

ыдыроо – разложение

ылайыкташуу, көнүү – приспособление

Э

экономикадан сырткары – внеэкономический

экономикалык теңсиздик – экономическое неравенство

эл аралык ченемдер – международные нормы

эл аралык укук – международное право

эл аралык укуктук мамилелер – международно-правовые
отношения

элдик бийлик – публичная власть

элестет, элестетип көрсөт – олицетворять

эсептөө – счетный

ээликтен ажыратуу – отчуждение

ээлөө, ээ болуу – приобретает

Ю

юридикалык кеңеш – юридическая консультация

Я

ядролук куралды сыноо – испытание ядерного оружия

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Акматалиев А.А., Акматалиева Н.А.* Мамлекет жана укук теориясы. Бишкек, 2001.
2. *Гринин Л.Е.* О стадиях эволюции государства // История и современность. М., 2006.
3. *Комаров С.А.* Общая теория государства и права. М., 1998.
4. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси (Кыргыз Республикасынын 1997-жылдын 1-октябрындагы № 69 мыйзамы менен күчүнө киргизилген). URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kk/568/300?cl=ky-kk> (дата обращения: 20.07.2022).
5. *Матузов Н.И., Малько А.В.* Мамлекет жана укук теориясы: Окуу китеби. Ош, 2010.
6. *Матузов Н.И., Малько А.В.* Теория государства и права. М., 2005.
7. *Чикеева З.Ч.* Теория государства и права. Бишкек, 2011.
8. *Чиркин В.Е.* Нетипичные формы правления в современном государстве // Государство и право. 1994. № 1.
9. *Юдахин К.К.* Русско-киргизский словарь. Фрунзе, 1957.
10. Юридический словарь: 8250 терминов / под ред. А.Н. Азрилияна. М., 2007.

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ.....	3
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ.....	4
Рим укугу	6
Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин максаттары жана милдеттери	8
Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин принциптери	10
Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (I)	12
Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (II)	14
Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (III).....	16
Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (IV).....	18
Жазык-процесстик Кодексте камтылган негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы (V).....	20
Юридикалык кесип жөнүндө түшүнүк.....	22
Укук	24
Укук тармагы	26
Укук булактары	27
Тергөөчү	30
Адам укугунун декларациясы	32
Эл аралык укук	34
Кылмыш-жаза кодекси.....	36
Жазалоо түрлөрү.....	38
Сот экспертизасы.....	40
Кылмыштуулук.....	42
Коргоочу.....	44
Жабырлануучу жана күбө.....	46

Дактилоскопия	48
Мүлк	49
Кыргызстандын Президенти	51
Жогорку Кеңеш	53
Денонсация	55
Адамдын укугу	56
Кыргыз Республикасынын Конституциясы	58
ОБЩИЙ СЛОВАРЬ.....	60
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.....	70

Составители:

*К.А. Биялиев, Г.Э. Аманалиева, Ч.Ж. Карамендеева,
К.К. Шаршеева, Н.Б. Дуйшекеева*

КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

Сборник текстов и заданий для студентов
юридических специальностей

Учебно-методическое пособие

Редактор *К.В. Тимофеева*
Компьютерная верстка *Д.Ю. Иванова*

Подписано в печать 26.12.2022.
Печать офсетная. Формат $60 \times 84 \frac{1}{16}$.
Объем 4,75 п. л. Тираж 100 экз. Заказ 45.

Издательство КРСУ
720000, г. Бишкек, ул. Киевская, 44.

Отпечатано в типографии КРСУ
720048, г. Бишкек, ул. Анкара, 2а.